

Η δοκιμασία ενός πολιτισμού

Εισαγωγικό σημείωμα

Ο Γιώργος Γραμματικάκης, καθηγητής στο τμήμα Φυσικής του Πανεπιστημίου Κρήτης, διερευνά τις δυνατότητες του σύγχρονου πολιτισμού να αποκαταστήσει τις σχέσεις του με το περιβάλλον, αλλά και την ίδια την έννοια του ανθρώπου.

Κείμενο

Το τέλος της δεύτερης χιλιετίας –παρ’ όλο που είναι ορόσημο αυθαίρετο– βρίσκει τη Γη και τους κατοίκους της απειλούμενους από μίαν ανάπτυξη χωρίς μέτρο· που μήτε το φυσικό περιβάλλον σέβεται, αλλά και τις πραγματικές ανάγκες του ανθρώπου αλλοιώνει. [...] Όποιες και αν είναι πάντως οι αιτίες γι’ αυτήν την αλόγιστη στάση, ούτε η έκταση, ούτε οι συνέπειες της καταστροφής μπορούν να αμφισβητηθούν. Αποτελούν, άλλωστε, καθημερινή πια εμπειρία για τον άνθρωπο, είτε στις μεγάλες πόλεις ασφυκτιά είτε στη θάλασσα ή τη φύση αναζητά τη διέξοδο. Πολλοί, ασφαλώς, δε συμμαρμίζονται την απαισιοδοξία ως προς τα περιθώρια που υπάρχουν να αποφευχθεί το χειρότερο και υπολογίζουν ότι η τεχνολογία, που δίκαια βρίσκεται στο επίκεντρο των επικρίσεων, θα αποτελέσει και τον κύριο μοχλό για την αναστροφή της πορείας.

Το πρόβλημα είναι ότι η αναστροφή της κατάστασης αυτής προϋποθέτει τολμηρές αποφάσεις, παγκόσμια συνεργασία και ατομική υπευθυνότητα. Ακόμη περισσότερο, προϋποθέτει αλλαγή νοοτροπίας και αξιών. «Χρειάζεται να καταλάβουμε», γράφει ο Α. Βεργανελάκης, «ότι η ανθρωπότητα μπήκε σε μια εντελώς νέα εποχή, για την οποία το παρελθόν δεν μπορεί να αποτελέσει παράδειγμα. Τα τελευταία σαράντα χρόνια ο άνθρωπος άρχισε να αλληλεπιδρά με τη φύση και με καινούργια μέσα και τρόπους. Η αντιμετώπιση των προβλημάτων είναι ένα συλλογικό έργο, που επιβάλλεται να γίνεται σε τοπική, εθνική και διεθνή κλίμακα». Και εδώ έγκειται η δυσκολία. Διότι ο χάρτης του πλανήτη αποκαλύπτει μια τεράστια ποικιλία κρατών και εθνοτήτων, ένα ευρύτατο φάσμα πολιτικών συστημάτων, βιοτικού επιπέδου και βαθμού παιδείας. Το περιβάλλον της Γης αλλού θίγεται από ισχυρά συμφέροντα, κάποιες φορές από γνήσια ανάγκη και κάποτε από άγνοια ή αναισθησία. Ενώ δε τα βιομηχανικά κράτη χρεώνονται από βουλιμία ενεργειακή και διεκδικούν την μερίδα του λέοντος σε κάθε μορφής ρύπανση, τα λεγόμενα «υπό ανάπτυξιν» κράτη σύρονται ή επιθυμούν την ίδια ταυτότητα προόδου. Το δε «σύνδρομο των συνόρων» είναι πάντοτε μια γραμμή ψυχολογικής αυτοάμυνας για τον άνθρωπο: Έξω από τη δική του περιοχή ή ιδιοκτησία, η καταστροφή δεν τον αφορά. Αυταπάτη βαθύτατη, αφού ένα πυρηνικό ατύχημα, η ρύπανση των υδάτων ή η καταστροφή του όζοντος δύσκολα αναγνωρίζουν εθνικά και ατομικά σύνορα. Είναι αλήθεια ότι, την τελευταία ιδίως δεκαετία, κάποια αναμφισβήτητη πρόοδος έχει συντελεσθεί. Μεμονωμένα έθνη ή σε συνεργασία μεταξύ τους έχουν νομοθετήσει συγκεκριμένα μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος, ενώ σε διεθνές επίπεδο το πρόβλημα τίθεται με αυξανόμενη έμφαση. [...] Ταυτόχρονα, υπάρχει μια θεαματική αύξηση της ευαισθησίας των ίδιων των κατοίκων της Γης. Οικολογικά κινήματα δραστηριοποιούνται ή πολιτεύονται σε πολλές χώρες, οι διαμαρτυρίες παίρνουν συχνά τη μορφή συγκρούσεων με την αναπτυξιακή νοοτροπία, ενώ τα μέσα ενημέρωσης αφιερώνουν μεγάλο μέρος στην πληροφόρηση και επισήμανση των κινδύνων. [...] Ωστόσο, τα περιθώρια για κάποιου είδους αισιοδοξία παραμένουν αναμικτά. Ο λόγος είναι ότι ο πλανήτης έχει ήδη τραυματιστεί σοβαρά και το κοινωνικό κόστος ή η δράση που απαιτούνται για μίαν αργή ανάκαμψη υπερβαίνουν κατά πολύ τις παρούσες δυνατότητες κινήσεων. Διότι οι διεθνείς διαδικασίες είναι πολύπλοκες και χρονοβόρες, [...] ενώ συχνά είναι ανάγκη να θιγεί το συμφέρον ατόμων, ομάδων ή εταιριών για να βελτιωθούν τα πράγματα, και τούτο, σε μια εποχή καταναλωτισμού που εκτρέφει αντίθετες αξίες, είναι συχνά

αδιανόητο. [...] Το συμπέρασμα έχει, λοιπόν, μια δραματική διάσταση. Για να απαλλαγεί η Γη από τους εφιάλτες της, χρειάζεται ίσως κάτι ριζικότερο από τις βραδύτατες κινήσεις σε τοπικό ή παγκό-

σμιο επίπεδο. Η περιβαλλοντική κρίση είναι, σε πρωτογενές επίπεδο, κρίση του σύγχρονου πολιτισμού και των αξιών του. Αυτό που χρειάζεται, συνεπώς, είναι να αμφισβητηθεί η ίδια η έννοια της προόδου και η μονομέρεια της πρακτικής της. Διότι η πρόοδος, μέχρι τώρα, περίπου ταυτίζεται με τα τεχνολογικά αγαθά και τη βελτίωση των οικονομικών παραμέτρων. Ελάχιστα αναφέρεται σε ποιοτικές παραμέτρους, στην αρμονική ισορροπία του ανθρώπου με το περιβάλλον του, σ' αυτόν καθ' εαυτόν τον εσωτερικό άνθρωπο και στην ανάγκη του να υπάρξει με τους άλλους. Η τυφλή επιδίωξη της ανόδου του ατομικού ή εθνικού εισοδήματος δεν οδηγεί πάντοτε στην άνοδο του βιοτικού –με την έννοια του βίου, της ζωής– επιπέδου. Οδηγεί, συνήθως, σε έναν άνθρωπο χωρίς σοφία και ευθύνη, στερημένο από την παρηγοριά της τέχνης και την ανάσα του διπλανού, έρμαιο δυνάμεων που στηρίζουν την εξουσία τους στην ισοπέδωση τη δική τους και της φύσεως. [...] Ο πολιτισμός, ωστόσο, είναι μια πρόταση προς το μέλλον. Μια τέτοια πρόταση προς το μέλλον μπορεί να εκπορευείται από το παρόν ή το παρελθόν. Εδώ ακριβώς έγκειται το σύνθετο του φαινομένου. Παρόμοιες προτάσεις προς το μέλλον δε φαίνεται σήμερα να υπάρχουν ή, αν υπάρχουν, είναι επιτεύγματα μοναχικά. Η εκπληκτική πρόοδος της επιστήμης, αυτή καθ' εαυτήν, δεν αποτελεί πρόταση προς το μέλλον. [...] Όπως τονίζει ο Κορνήλιος Καστοριάδης: «Και εδώ βρίσκεται το έσχατο σημείο του προβλήματος. Οι τεράστιοι κίνδυνοι, και ο ίδιος ο παραλογισμός που περιέχεται μέσα στην ανάπτυξη προς όλες τις κατευθύνσεις, και χωρίς κανένα πραγματικό προσανατολισμό της τεχνοεπιστήμης, δεν είναι δυνατόν να περιοριστούν και να παραμεριστούν με κανόνες καθορισμένους μια για πάντα, ούτε από κάποιο συμβούλιο σοφών. Αυτό που χρειάζεται είναι κάτι περισσότερο ακόμα από μια μεταρρύθμιση της ανθρώπινης διάνοιας, είναι μια αλλαγή του ανθρώπινου όντος ως όντος κοινωνικο-ιστορικού. Χρειάζεται ένα ήθος της θνητότητας και μια αυθυπέμβαση του Λόγου. Δεν έχουμε ανάγκη από μερικούς σοφούς. Έχουμε ανάγκη να αποκτήσουν και να ασκήσουν τη φρόνηση όλοι οι άνθρωποι, και αυτό με τη σειρά του απαιτεί ένα ριζικό ανασχηματισμό της κοινωνίας ως κοινωνίας πολιτικής, που θα εγκαθίδρυε όχι μόνο την τυπική συμμετοχή, αλλά το πάθος όλων για τα κοινά, για τη μοίρα της κοινωνίας και για τη μοίρα του θαυμάσιου αυτού πλανήτη, πάνω στον οποίο γεννηθήκαμε. Πλην όμως, το τελευταίο πράγμα που παράγει ο σημερινός πολιτισμός είναι φρόνιμα ανθρώπινα όντα. Κι αν μου έλεγε κανείς:

– Τι θέλετε λοιπόν; Ν' αλλάξετε την ανθρωπότητα; Θα απαντούσα:

– Όχι, κάτι απείρως πιο μετριοπαθές: να αλλάξει η ίδια η ανθρωπότητα τον εαυτό της, όπως το έχει κάνει ήδη δυο τρεις φορές στην Ιστορία». Ο μετασχηματισμός της ανθρωπότητας, έννοια ουτοπιστική όσο και απόλυτα αναγκαία, είναι η μόνη που μπορεί να αποκαταστήσει έναν πολιτισμό σε αρμονία με τη φύση και τον εσωτερικό άνθρωπο και να ενισχύσει ό,τι σπουδαίο συνιστά τον άνθρωπο και τις προοπτικές του, τα ίδια τα επιτεύγματα του μέχρι τώρα πολιτισμού του. Αλλιώς, η κοκκινόχρωμη Κόμη της Βερενίκης, ενώ έχει συνείδηση των λαμπρών αστερισμών του Ωρίωνα και του Υδροχόου, θα εξακολουθεί να νοσταλγεί το κεφάλι της Βασίλισσας, τα εκφραστικά μάτια και τα χέρια της. Μόνο που η Βασίλισσα δε θα υπάρχει πια ούτε, αλλοίμονο, τα πουλιά ή τα ποτάμια των ανακτόρων.

Γραμματικάκης, Γ. (2006). «Η δοκιμασία ενός πολιτισμού». Στο Η κόμη της Βερενίκης.

Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. 146-151 (διασκευή).

Ναζίμ Χικμέτ, Μικρόκοσμος (Λογοτεχνία)

Όταν ετούτο τ' άστρο που το φως του
Πέφτει τώρα στα μάτια μου σα μια χρυσή σταγόνα
Όταν ετούτο τ' άστρο πρώτη του φορά
Έσκισε τα σκοτάδια του κενού
Πάνου στη γης δεν υπήρχε μήτε ένα πανδοχείο
Τ' αστέρια ήτανε γέρικα
Κι η γης ήτανε βρέφος.
Είναι μακριά από εμάς τ' αστέρια
Μακριά-μακριά, πολύ πολύ μακριά
Ανάμεσα στ' αστέρια η γη μας είναι μια κουκκίδα
Μια τόση δα κουκκίδα
Κι η Ασία το 'να πέμπτο είναι της γης μας.
Μια χώρα της Ασίας είναι οι Ινδίες.
Μες στις Ινδίες μια πόλη είναι η Καλκούτα
Ο Μπενερτζή δεν είναι παρά μοναχά ένας άνθρωπος μες στην Καλκούτα.
Και να, τι θέλω τώρα να σας πω
Μες στις Ινδίες, μέσα στην πόλη της Καλκούτας,
φράξαν το δρόμο σ' έναν άνθρωπο.
Αλυσοδέσαν έναν άνθρωπο 'κει που εβάνιζε.
Να το λοιπόν γιατί δεν καταδέχουμαι
να υψώσω το κεφάλι στ' αστροφώτιστα διαστήματα.
Θα πείτε, τ' άστρα είναι μακριά
κι η γη μας τόση δα μικρή.
Ε, το λοιπόν, ό,τι και να είναι τ' άστρα,
εγώ τη γλώσσα μου τους βγάζω.
Για μένα, το λοιπόν, το πιο εκπληκτικό,
πιο επιβλητικό, πιο μυστηριακό και πιο μεγάλο,
είναι ένας άνθρωπος που τονμποδίζουν να βαδίζει,
είναι ένας άνθρωπος που τον αλυσοδένουνε.

ΘΕΜΑΤΑ

ΘΕΜΑ Α. (μονάδες 15)

Με ένα σύντομο σημείωμα σας (60 έως 80 λέξεις) και χωρίς δικά σας σχόλια να παρουσιάσετε τους λόγους που καθιστούν δύσκολη την αποκατάσταση της διαταραγμένης οικολογικής ισορροπίας, σύμφωνα με τον Γιώργο Γραμματικάκη.

ΘΕΜΑ Β1. (μονάδες 15)

Το βασικό οργανωτικό πρότυπο του κειμενικού είδους της επιχειρηματολογίας είναι:

(1) Παρουσίαση του ζητήματος, (2) Λόγος / επιχειρήματα, (3) Αντίλογος & αντίκρουση, (4) συμπέρασμα / ισχυρισμός & προτάσεις. Να εντοπίσετε το πρότυπο αυτό στο κείμενο του Γιώργου Γραμματικάκη, κάνοντας και συγκεκριμένες αναφορές σε χωρία του.

ΘΕΜΑ Β2. (μονάδες 15)

«είναι ανάγκη να θιγεί το συμφέρον ατόμων, ομάδων ή εταιρειών για να βελτιωθούν τα πράγματα, και τούτο, σε μια εποχή καταναλωτισμού που εκτρέφει αντίθετες αξίες, είναι συχνά αδιανόητο». Ποια είναι η δική σας άποψη στο θέμα αυτό; (80 έως 100 λέξεις)

ΘΕΜΑ Β3. (μονάδες 10)

[α] Να εντοπίσετε και να καταγράψετε τους τρόπους με τους οποίους διατηρείται η συνοχή των νοημάτων μεταξύ των περιόδων της 5ης παραγράφου («Το συμπέρασμα έχει λοιπόν ... τη δική τους και της φύσεως») του κειμένου του Γιώργου Γραμματικάκη. Επιτυγχάνονται με τον τρόπο αυτό οι απαραίτητες νοηματικές σχέσεις, ώστε τα επιχειρήματα του συγγραφέα να θεωρηθούν πειστικά; Αιτιολογήστε την απάντησή σας. (μονάδες 6).

[β] Να ξαναγράψετε τις προτάσεις που ακολουθούν από το κείμενο του Γιώργου Γραμματικάκη, αντικαθιστώντας καθεμία από τις υπογραμμισμένες λόγιες λέξεις με μία λαϊκή. και κάνοντας όλες τις αναγκαίες αλλαγές.

- Το τέλος της δεύτερης χιλιετίας -παρ' όλο που είναι ορόσημο αυθαίρετο- βρίσκει τη Γη και τους κατοίκους της απειλούμενους από μian ανάπτυξη χωρίς μέτρο.
- Και εδώ έγκειται η δυσκολία.

- Το πρόβλημα τίθεται με αυξανόμενη έμφαση
- Οδηγεί, συνήθως, σε έναν άνθρωπο έρμαιο δυνάμεων που στηρίζουν την εξουσία τους στην ισοπέδωση τη δική τους και της φύσεως.

Το υφολογικό επίπεδο αλλάζει με την αντικατάσταση αυτή; Αιτιολογήστε την απάντησή σας. (μονάδες 4)

ΘΕΜΑ Γ. (μονάδες 15)

Ποιο είναι, κατά τη γνώμη σας, το θέμα του ποιήματος του Ναζίμ Χικμέτ; Πώς συνδέεται με τον τίτλο του; Πιστεύετε πως διατηρεί την επικαιρότητά του στις μέρες μας; (150 έως 200 λέξεις)

ΘΕΜΑ Δ. (μονάδες 30)

Στο κείμενό του ο Γιώργος Γραμματικάκης παρατηρεί: «η πρόοδος, μέχρι τώρα, περίπου ταυτίζεται με τα τεχνολογικά αγαθά και τη βελτίωση των οικονομικών παραμέτρων. Ελάχιστα αναφέρεται σε ποιοτικές παραμέτρους, στην αρμονική ισορροπία του ανθρώπου με το περιβάλλον του, σ' αυτόν καθ' εαυτόν τον εσωτερικό άνθρωπο και στην ανάγκη του να υπάρξει με τους άλλους». Σε ένα κείμενο 350 έως 400 λέξεων να καταθέσετε τις προσωπικές σας απόψεις για τον ισχυρισμό αυτό. Επιλέξτε ελεύθερα την περίπτωση επικοινωνίας